

Dos llibres d'A. Busquets i Punset, reeditats. Llur valor etnogràfic, literari i lingüístic

JOSEP RUAIX I VINYET

Quaderns de la Selva, 17

•

Any 2005

p. 9 a 17

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Coincidint amb festa de Sant Jordi i Dia del Llibre del 2005, declarat Any *Busquets i Punset*, vam tenir el goig de presentar a Calders –poble on aquest autor va exercir el magisteri i va morir– i a Sant Hilari –la seva vila nadiua– la reedició de dos llibres seus: la del conjunt de narracions curtes titulat *Del Montseny* i la de la novel·la *Plantalamor*.

Reprenem el text que va servir per a aquella presentació i comencem recordant la biografia d'Anton Busquets i Punset, en la versió, molt sintètica, de la *Gran enciclopèdia catalana*:

«**Busquets i Punset, Antoni** (Sant Hilari Sacalm, Selva 1876 – Calders, Bages 1934). Escriptor i mestre. Participà assiduament als Jocs Florals i publicà els reculls de poesia *Lliròia* (1895), *Flors del Montseny* (1897) i *Ventijols de Guilleria* (1901), les narracions *Del Montseny* (1903), *Plantalamor* (1908), etc. Dirigí la “Revista Il·lustrada Jorba” i col·laborà en diverses publicacions. És autor d’*Aplec* (1906), antologia escolar de texts catalans.»

L’Enciclopèdia Catalana, doncs, destaca, entre les obres en prosa de Busquets i Punset, precisament les dues que enguany s’han reeditat (i ho aprofitem per a dir, entre parèntesis, que potser valdria també la pena de reeditar, d’una manera o altra, les seves poesies). Ara bé, l’Enciclopèdia és molt succinta, parlant d’aquest autor. Per això hi afegirem més detalls, trets de la «Semblança biogràfica» publicada en la seva novel·la *Amor de senyor...* (any 1914?):

«Heus aquí un dels més ardots panegiristes del ruralisme en nostra literatura. Fill de Sant Hilari Sacalm, on nasqué als 20 d’octubre de 1876, en Busquets ha nodrit sa naturalesa d’home i d’escriptor amb la saba dels boscos de les Guilleries. Durant la primera ensenyança passà dues anyades a Ripoll, vila nadiua de la seva mare, i més endavant hi féu el segon curs de batxillerat. Altres cursos els seguí en el Col·legi Privat del Seminari de Vic, població on hagué de definir-se sa afició a les lletres pels anys 1892 i 93.

»En Busquets solia concórrer a les sentades de la Colla AUSA, successora de l’Esbart [de Vic], de la que en formaven part el que avui és mossèn Gudiol, el doctor Serra i Esturí i altres. També passava estones amb el difunt Nadal, que fou son mestre veritable, i freqüentava les cases del canonge Collell, d’en Serra i Campdelacreu, i, sobretot, del doctor Genís i Aguilar. Això vol dir que en Busquets s’afilià, ja de bon principi, a l’anomenada “escola vigatana”, i encara avui ho té a gran honra.

»La lectura assídua de prosistes muntanyencs com en Bosch de la Trinxeria i en Vayreda, i de poetes com en Verdager; les freqüents i llargues excursions per les Guilleries i els Pirineus; el tracte constant amb la gent de muntanya, de quals llavis, com d’una font viva, recollia cants, llegendes i tradicions; els romiatges fervorosos als santuaris i monuments que al cor de pobles humils i de muntanyes desertes mantenen ferrenyament gravada nostra antiga fesomia nacional; tot això féu que en Busquets, concentrant en aitals emocions lo millor de sa vida, devingués un catalanista ardent, i alhora un ruralista convençut i irreductible. Aixís, en ses llargues permanències a Barcelona, l’hem vist sempre formant part de centres de propaganda excursionista, extremar en tots sos escrits la nota forana, usar dels modismes muntanyencs amb extraordinària abundor, i, pels últims anys de la vida de l’Aguiló, portar-li tots els termes guillers que podien ésser d’utilitat al gran recopilador.

»Formà part activa a les redaccions de “Joventut”, des de sa fundació, i de “Catalunya Artística”; col·laborà a “La Renaixença”, “La Veu de Catalunya” i quasi totes les revistes publicades en català, no sols amb sa firma sinó també amb pseudònims diversos, entre ells els de “Follet” i “Jordi d’Osor”. Als Jocs Florals de Barcelona i a molts altres certàmens hi ha aportat també son concurs, arribant a una vuitantena les distincions obtingudes.

[...]

»En Busquets exercí el professorat a Barcelona fins que, enyorant la muntanya, ingressà en l’ensenyança oficial. Llavors pogué satisfer son desig de retornar a la tranquil·litat de la vida rural. Ella li permeté reemprendre, alternant amb les tasques de l’escola, el conreu de les lletres, de les quals n’havia desertat una temporada.

»En revistes professionals, i en llengua castellana, ha publicat ademés en Busquets diversos treballs sobre qüestions pedagògiques.»

La citació ha estat llarga, però la crec molt profitosa per a orientar-nos sobre la figura de l’autor i sobre les característiques del seu estil. I encara em permetreu una última citació orientadora, aquesta vegada del pròleg que el professor hilarienc Francesc Danés va escriure per a la reedició del volum *Del meu viure rural*, l’any 1998. Després d’explicar que Busquets i Punset va ser un dels escriptors de la Renaixença que van intentar posar la literatura catalana a l’alçada de les literatures europees del moment, afirma:

«Féu una obra digna que no desdiu en cap moment de la literatura que feien la majoria dels narradors del seu temps. Els manuals de literatura, però, no en parlen. Els treballs monogràfics dedicats a la literatura de finals del XIX en parlen poc, i en general tendeixen a menystenir la seva obra narrativa perquè s’inscriu en allò que a vegades pejorativament s’anomena costumisme ruralista. Aquesta modalitat de literatura tingué mala premsa d’ençà que els noucentistes es proposaren d’arraconar tot allò que tingués com a rerafons temàtic la vida rural, els seus costums o la seva parla. Era anacrònic, deien, i potser sí ho era. Salvaren, sortosament, autors com Ruyra, Víctor Català, Raimon Casellas, etc. Vivim encara de les rendes de l’òptica dels noucentistes. No aniria malament fer un esforç de revisió d’aquella literatura i d’aquells autors que, en una situació difícil, gosaren escriure i publicar, i establir nítidament el mèrit que els pertoca pel seu treball de pioners. I, en conseqüència, estudiar més detingudament l’obra d’autors com Busquets i Punset, en lloc de penjar-los massa fàcilment l’etiqueta d’autors marginals o de tercera categoria.

[...]

»En fi, Busquets i Punset és un de tants escriptors de l’època anomenats costumistes (Bosch de la Trinxeria, Emili Vilanova, Pons i Massaveu, Riera i Bertran, Gabriel Maura, etc.) que aprofitaren la realitat més immediata, la quotidiana, i la convertiren —o almenys ho intentaren— en matèria literària.»

Fins aquí Danés. La reedició, doncs, de les dues obres de prosa més importants de Busquets i Punset pot servir per a l’objectiu assenyalat pel professor hilarienc: revalorar aquest autor renaixentista.

I passem ara a tractar específicament de les dues obres reeditades.

Del Montseny

Jo diria que les deu narracions que conformen el recull titulat *Del Montseny* i subtítulat *Impressions i estudis* tenen, vistes des d'avui, tres valors: etnogràfic, literari i lingüístic.

Valor etnogràfic

L'etnografia, segons el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC), és «l'estudi descriptiu dels diversos grups humans o ètnics, de llurs activitats, organització social, creences religioses, estructures de parentiu, etc.». Doncs bé, en el llibre *Del Montseny* hi trobem, expressada literàriament, la descripció del món de les Guàrdies a finals del segle XIX, un món que, com és obvi, ha anat canviant molt durant el segle XX. Per això és interessant recordar com vivia aquella gent, que són, en part, els nostres avantpassats.

Així, per exemple, tot llegint les deu narracions *Del Montseny* hi trobarem referències a alguns oficis de l'època, com (cito per ordre d'aparició) els estudiants de Vic, els rodors, els carboners, els terrelloners, la porqueirola, el pastor i la pastora, el traginer, l'hostaler, el mosso, el campaner, l'espardenyer, el vaquer, etc.

També hi trobarem l'esment d'eines, mobles i instruments musicals aleshores molt usats, com el càvec, els arpiots, la fanga, l'escoda, la pastera, el flobiol, la cornamusa, la rella, l'aixada, un rellotge de caixa, un llum de ganxo, l'aixadell, etc.

Semblantment, noms de vestits, calçat i complements: faixa, espardenya, caputxa, barretina, gipó, cotilla, faldell, trajo de vellut negre, corbatí, espardenya de cinc vetes, el garrot encorretjat, etc.

Igualment, referències al menjar i beure: pa i llonganissa, pa de sègol, pa de forment, xacolata, blat de moro, pa moresc, xarrupar un ou, màstecs i cosconies, fiblar el porró, pesca dolça (granotes), pa moreno, torrades, un porró del novell, fesols, trumfes, etc.

A més, veurem les festes que ritmaven la vida de l'època, tota ella amarada de religiositat, amb aplecs, festes majors, etc.

No cal dir que així mateix hi trobem reflectit el llenguatge d'aquells estaments rurals, sobretot en els diàlegs, com també s'hi intercalen textos de cançons populars, ja que, com se sap, Busquets i Punset exercia com a lingüista i folclorista, recopilant paraules, modismes i cançons de llavis del poble.

Valor literari

Passant al valor literari del llibre *Del Montseny*, podem afirmar que tot ell és ple de descripcions, amb una abundant i apropiada adjectivació. Vegem, per exemple, com explica, dins la narració «La por del Bagís», l'experiència de passar la nit a la cuina d'una casa de pagès:

«—i Tens pas por, *Tunicu*?

»—No, gens; més aviat son.

»—Allargassa't a l'escorn.

»—No podria pas dormir.

»—Vols dir que no? Ja t'abrigaré amb la manta, i mentres dormiràs faré les torrades.

»M'havia temptat i anava a provar-ho, quan caigueren somortes i fosques les dotze... El rellotge les llençà amb so apagat i confós, però repercutiren més i més, acabant de portar-nos tot el misteri que puguin tenir les nits hivernenques en els llocs més tètrics i desoladors. La llar no llençava flamarades, era pur caliu, una magrana feta; tan sols un espiral de fum blanquinós pujava xemeneia amunt, tapant la llúïssor del sutge que encrostonava tota la part baixa, fins a tocar l'ampla campana que ens feia de dosser... En Xero, assegut a un escambell, feia alguna becaina decantant el cap a dreta i esquerra, seguint-li la barretina tots els moviments; un cop se li avençà cap al pit amb una sotragada violenta, i ell féu un ronc estrident que sorollà per la quietud que ens enrotllava, i en seguiren d'altres més lleus i reposats...»

Val a dir que, de les deu narracions, n'hi ha algunes de molt reeixides, com «La tragèdia dels captaires», realista i dramàtica, i «Entre llops», que l'autor reedità dins el llibre *Del meu viure rural*.

Els diàlegs són també vius i reflecteixen la realitat d'aquell tipus de vida i època.

Són molts freqüents les comparacions i metàfores. Triem-ne uns quants exemples a l'atzar: «en havent-me abeurat, ja no seré tortuga, sinó daina», «una teixida de cançons», «canten com calàndries tardoner», «una lleu boirina de dubte», «un bri d'esperança», «frescoia com maduixeta de poc collida», «aquells ulls grossos i blaus com el cel en nit de primavera», «una noieta rossa com el blat de juny», etc.

També tota l'obra és rica de locucions populars, frases fetes i refranys; de tant en tant hi figura alguna onomatopeia, que dona accés directe a l'acció.

En fi, el valor literari d'aquest llibre és palès si tenim en compte que empra un vocabulari ric, precís, plàstic, eufònic.

Valor lingüístic

Passem ara al tercer valor que volíem subratllar en l'obra *Del Montseny*: el valor lingüístic.

Ja hem vist abans que Busquets i Punset passava a Marià Aguiló «mots guillers», és a dir, paraules típiques i potser exclusives de les Guilleries. Doncs bé, en el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) hi trobem 14 termes que s'entren, es

defineixen i s'exemplifiquen precisament citant l'obra que ara ens ocupa, a vegades exclusivament, a vegades conjuntament amb alguna altra. Sense entrar en detalls, perquè ja ho expliquem en nota a peu de pàgina dins aquesta nova edició, esmentem aquests termes: *llevar nord* (nota 4), *cigalaset* (5), *clotall* (8), *tardoner* (13), *llampus* (26), *fer joga* (36), *xarnegós* (42), *tocada* (subst., 47), *janfòscare* (55), *valior* (63), *esternellar* (67), *cama-nu* (97), *debolit* (subst., 99), *delior* (116).

Semblants al grup que acabem d'esmentar, trobem també en aquest llibre alguns hàpaxs, és a dir, mots que únicament usa Busquets i Punset (o que únicament els usa ell amb un determinat sentit), amb la particularitat que no han estat recollits per cap repertori lexicogràfic; ja els remarcuem en nota a peu de pàgina. Són: *sermandejar* (nota 27), *xarnec* (subst., 68), *fer un santjeroni* (84), *testarrall* (92), *recatar* (94).

Una de les característiques que hom observa llegint Busquets i Punset és la gran riquesa de derivats que fa servir. Heus-ne ací un mostrari:

- diminutius (com de costum, per ordre d'aparició): *vinet*, *pubilleta*, *maduixeta*, *turonell*, *alegroi*, *frescoi*, *pontarró*, *muralló*, *feixet*, *pomellet*, *regueró*, *fontanella*, *filet*, *crostonic*, *bocinet*, *trossic*, *cistelló*, *llumet*, *piló* (de pila), *ollica*, *llesqueta*, *llanternó*, *portella*, *caputxó*, *giponet*, *nuet* (de nus), *vol-tadeta* (adj.), *torrentó*, *caseta*, *vellet* (adj.), *calentó*, *olleta*, *feixica*, *fesolet*, *morralet*, *tendric*, *paneró*, etc.;
- augmentatius: *manasses*, *pedrassa*, *deixadassa* (adj.), *cepadàs* (adj.), *cuinassa*, *torradassa*, *fadrinàs*, *carassa*, *donassa*, *campanassa*;
- pejoratius: *durots*, *barretinota*, *mossota*, *donotes*, *quartots*, *sacota*, *barretinot*, *pipota*, *torrentot*, *lloparrot*, *bruixota*, *feixot*, *hostalot*, *granot*, *herbota*, *bossot*, *ramota*, *cartotes*, *jovenot* (adj.);
- col·lectius: *enrinxoladissa*, *cascavellada*, *floradissa*, *fadrinalla*, *brancada*, *udoladissa*, *lladradissa*, *vacada*, *jovenalla*;
- derivats sinonímics (molt típics de Busquets i Punset, que tenia una predilecció pel sufix *-all -alla*): *cimalla*, *margera*, *cimall*, *torrentera*, *clotall*, *pilotall*;
- adjectius en *-ívol -ívola* (que també agradaven molt a Verdguer, amic de Busquets i Punset): *atractívol*, *enyorívol*, *planyívol*, *ombrívol*;
- altres derivats: *escanyall*, *empresonall*, *remorer*, *abrigall*, *esmoladissa* (subst.), *esbulladís*, *aprofitador*.

No cal dir que unes narracions emmarcades dins uns paratges concrets com són les Del Montseny han de contenir molta toponímia, que la gent de les Guilleries deuen conèixer més bé que ningú, encara que, els qui no som d'aquesta zona, identifiquem alguns topònims perquè els trobem passant per l'Eix Transversal, com la Fullaca, Bagís, Cladells, Castanyet.

Semblant a la toponímia hi ha l'antroponímia, aspecte en el qual podem anotar els nombrosos mots hipocorístics que trobem en aquestes narracions (i que ja expliquem en nota a peu de pàgina): *Let*, *Montsa*, *Llenç*, *Tresó*, *Quel*, *Cisco*, *Teta*, *Quicon*, *Zidro*, *Xecon*, *Quelic*, *Pauleta*, *Mingo*, *Cileta*, *Tunicu*, *Ton*, *Lari*, *Tona*.

En part per la voluntat etnogràfica que hem assenyalat, en part perquè Busquets i Punset escrivia aquesta obra abans de la normativització lingüística de Pompeu Fabra, trobem en *Del Montseny* moltes variants que avui considerem dialectals (com ara pronúncies ieistes i pronúncies amb vocalització de *l* implosiva): *aucells*, *ovirar*, *aufàbrega*, *apariar*, *encatxar*, *gansaia*, *escaççais*, *auba*, *bauma*, *fer farrolla*, *rossolais*, *alioli*, *flobiol*, *tai*, *escorn* (escon), *singlans* (senglars), *a l'agoit*, *goitar*, *tre o cotre*, *ideia*, *plaier*.

Semblants als dialectalismes tenim alguns vulgarismes, que reflecteixen intencionadament alguna corrupció lingüística deguda a la ignorància. Així: *colúmnies* (per *calúmnies*), *sufacient* (per *suficient*), *ambocat* (per *advocat*).

I també podem anotar ara alguns eufemismes: *a fe de neu*, *refòscare*, *fòscare*, *botuanell*, *dimontri*, *botuadell*.

Finalment, pel que fa a l'aspecte lingüístic, recordem que el lèxic de Busquets i Punset en aquesta obra busca molt reflectir l'agre de la terra i, doncs, el tipisme. En són uns quants exemples, entre molts més, els següents: *dur llei* (*a algú*) (tenir afecte), *averganyar* (malmetre), *pu* (adverbi de reforç de l'afirmació o la negació), *nouella* (nou del coll), *trafollar* (trepitjar grosserament), *testarral* (brasquer 'braser que deixa una foguerada').

Característiques de l'edició

Finalment direm quatre coses sobre les característiques d'aquesta edició de *Del Montseny* del 2005. Es tracta de la segona edició, feta basant-se en la primera i limitant-nos a actualitzar-hi l'ortografia, perquè creiem que és precisament així com s'ha de fer. En efecte, val la pena d'actualitzar-hi l'ortografia perquè, com que Busquets i Punset escrivia abans de la normativització de Fabra, llegir ara aquelles edicions produeix, a la majoria dels lectors, mal d'ulls; la manera, doncs, d'acostar les obres pre-fabrianes (com és el cas, també, de Verdaguer) al públic actual és modernitzar-les pel que fa a la grafia. Ara bé, pel que fa als altres aspectes (fonètica, morfologia, sintaxi, lèxic), val més no tocar-hi res, perquè aleshores l'obra ja perdria tot el valor etnogràfic i lingüístic que hem remarcat; respectant-los, en canvi, tenim accés directe a l'autor i a la seva època, amb les seves llums i ombres, i l'obra es presta a fer-ne estudis amb bona base. Els detalls d'aquesta actualització ortogràfica s'expliquen detingudament en una «Nota del curador» al començament del llibre.

En aquest sentit, però, hem de destacar que ha calgut fixar l'ortografia de mots rars, topònims i sobrenoms, cosa que ja expliquem en nota a cada cas. Així ho hem fet amb els termes *cigaluset* (l'autor i el DCVB: *cigaluset*), *Espinzella*, *Cloveiers*, *Mierons*, *Xapellí*, *Teieda*, *Vernol*, *flobiol*, *Cileta*, *delior*.

I, com ja s'ha pogut entendre, tot el llibre va enriquit amb notes a peu de pàgina on s'expliquen els mots o locucions més difícils, per tal que el lector no ensopegui bo i llegint l'obra.

En fi, *Del Montseny* va precedir d'un pròleg escrit per Anton Carrera i Busquets, nét de l'autor i gran coneixedor de la vida i obra del seu avi. Ell ens forneix una sèrie de dades per a entrar amb profit en el text que ve a continuació.

Plantalamor

Passem ara a tractar de l'altre llibre reeditat: *Plantalamor*. Ho farem molt més breument: primer, perquè moltes de les coses dites fins ara també s'hi poden aplicar; segon, perquè aquesta altra obra és, segurament, menys important. Ens fixarem una mica en el seu valor literari i en el seu valor lingüístic.

Valor literari

Pel que fa al valor literari, diríem que és una novel·la un xic autobiogràfica, en el sentit que reflecteix la condició de mestre i d'escriptor de l'autor; també la podríem qualificar de novel·la psicològica, amb subtils introspeccions. Diguem que la seva acció se situa en un lloc indefinit de les Guàrdies, amb salts (en els capítols XII i XIII) al Conflent i al Rosselló; pel que fa al temps, es col·loca a finals del segle XIX.

La novel·la, com explica el pròleg d'Anton Carrera i Busquets, tracta un tema bastant original: la paradoxa d'escriure novel·les i no figurar-hi com a autor, amb conseqüències per a la vida amorosa de la protagonista. En certa manera, doncs, és una reflexió sobre l'abast de la creació literària.

Literàriament creiem que és una novel·la ben construïda, lineal, que usa els recursos estilístics habituals: narració, descripció, diàleg, etc. L'embelleixen les sovintejades comparacions i metàfores (p.e.: *un somni rosat com una galta d'infant*), l'abundor d'adjectius, molt ben posats (p.e.: *La lluna ho emmantellava amb sa llum tèbia i consoladora*), i altres figures literàries (p.e. aquest quiasme: *—Ho dius de debò? —De debò ho dic.*).

Valor lingüístic

Quant al valor lingüístic, és menor que el que trobàvem en *Del Montseny*, ja que ara els protagonistes no són pagesos i menestrals sinó gent de professions liberals, concretament uns mestres; per tant, amb un llenguatge més neutre. En contrapartida, potser el lector d'avui en trobarà més fàcil i assequible la lectura. Sigui com sigui, també l'autor fa sovintejat recurs a la derivació, que tant domina. Així hi trobem:

- diminutius: *tendric* (de *tendre*), *burriquet*, *dollic* (de *doll*), *filló*, *cambró*, *visto-seta* (adj.), *caminet*, *escretlló* (cf. nota 73), *cambreta*, *reguerol*, *més enllanet*, *recambró*, *medallonet*, *bastonic*, *braçadic*, *dinerons*, *crostonell*, *aviadet*;
- augmentatius: *horassa*, *festassa*;
- pejoratius: *barretinot*;
- col·lectius: *fadrinalla*, *cantadissa*, *aucellada*, *taulada*, *margenada*, *vacada*;
- adjectius en *-ívol -ívola*: *agradívol*, *infantívol*, *jovenívol*, *fresquívol*;
- derivats sinonímics: *torrentar* (de *torrent*), *margenal*, *cimalla*, *rieral*, *caminal*, *muradal*, *torrentera*, *escumall*.

També hi trobem hipocorístics: *Cinteta*, *Cinta* (si la protagonista es diu, oficialment, *Jacinta*, com suposem), *Roseta*, *Lari*, *Non*, *Mià*, *Tona*, *Sari* (Nazari).

Com en el cas de l'altre llibre, també hi hem trobat hàpaxs: *pungó* (cf. nota 15), *campa* (45), *halo*, *halo* (onomatopeia, 69), *catifall* (76).

I tipismes: *trascor* (esglai), *pairar-se* (estar-se d'alguna cosa), *ballar (a algú) l'aigua davant dels ulls* (seduir, afalagar), *tòrcer el viarany*, *torbany* (destorb), *roquetera*, *lleure* (verb), *bell feix*, *brau tip*, *prendre seti*, *ça com lla*, etc.

Finalment, anotem alguns dialectalismes, que apareixen sobretot en els diàlegs: *estretai*, *auforges*, *aubarda*, *tai*, *rem* (ram), *ovirar*, *aucell*, *aufàbrega*, *flobiol*, *cortera*, *cortans*, *gordar*, *dòs* (doncs), *canaia*, *paia*, *só fet*, *abrigais*, *gorir*, etc.

No cal dir que, pel que fa a les característiques de l'edició, són paral·leles a les que hem vist parlant de l'altre llibre.

En resum, podem estar contents –els qui estem vinculats a Calders o a Sant Hilari Sacalm, els amants de la llengua i la literatura i els catalans en general– de la reedició d'aquestes dues obres d'Anton Busquets i Punset, un escriptor que va viure una experiència històrica concreta i que, amb esforç i bon gust, la va elevar a art que perdura enllà dels anys per al profit i gaudi de tothom qui voldrà acostar-s'hi.

